

בשביל הזיכרון

כתב עת לחינוך וללימוד השואה

בשביל הזיכרון

כתב עת לחינוך וללימוד השואה

סדרה חדשה – גיליון מס' 4
כסלו תש"ע – נובמבר 2009

עורך: פרופ' גיא מירון

יועצת מדעית: פרופ' דליה עופר

מרכז המערכת: ד"ר אסף ידידיה

כתיבה ועריכה דידקטית:

שני לוריא ויעל ריצ'לר-פרידמן

עריכה לשונית: פנינה לוי

עיצוב גרפי: דבורה ליפשיץ

חברי המערכת:

אבנר שלו (ז"ר), שולמית אימבר,

ראובן גפני, ד"ר חוי דרייפוס,

שרית הוך-מרקוביץ', שרה וידר,

מיכאל ירון, שני לוריא,

דורית נובק, ד"ר יעל נידם-אורבייטו,

יעל ריצ'לר-פרידמן

תמונת השער:

שמואל בק (נ. 1933)

ילדים לבדם, 1946

גואש על נייר

אוסף המחזיאון לאמנות יד ושם, ירושלים

תרומת האמן

Samuel Bak (b. 1933)

יד ושם רשות הזיכרון לשואה ולגבורה

ביה"ס המרכזי להוראת השואה

המגמה להכשרת מורים

טלפון: 02-6443759

פקס: 02-6443774

ISSN 1565-9844

1 בפתח הגיליון

2 לחיות בלנדסברג, לחלום על דגניה
צעירים יהודים עקורים והציונות לאחזר השואה
אבינועם יעקב פת

12 "און ווי דורך אַ כישוף ווערט יידיש טעאטער" (וכמו בכישוף נוצר תאטרון יידיש)
סיפורו של תאטרון היידיש במחנה העקורים ברג'בלזן
אלה פלורסהיים

20 ליצור חיים יהודיים טהורים בארץ האבות"
על העולים החדשים מקרב שארית הפלטה
מיכל שאול

30 טיפול נפשי בילדים ניצולי שואה
נתן דורסט

40 "להיות ישראלי, להיראות ישראלי, ולהתנהג כמוהו"
יהודית שך־דר

46 בשביל החינוך
שני לוריא

?? סקירת ספרים

כתב העת רואה אור הודות לתמיכתם הנדיבה של בני הזוג דנה ויוסי הולנדר

החוברת מוענקת באדיבות:

ארגון המורים העלייסודיים

לחיות בלנדסברג, לחלום על דגניה

צעירים יהודים עקורים
והציונות לאחר השואה

אבינועם יעקב פת

אנשי שארית הפלטה – מרביתם התרכזו במחנות העקורים באזור הכיבוש האמריקני בדרום גרמניה – קיימו בשנים שלאחר השואה פעילות פוליטית וחברתית נמרצת. אבינועם פת סוקר במאמר שלפנינו את התהוותה של שארית הפלטה ומתמקד בחייהם של הצעירים ששהו בחוות הכשרה ובקיבוצים על אדמתה של גרמניה הכבושה.

את קיבוץ לוחמי הגטאות על שם טוסיה אלטמן הקימו בשלהי 1945 במחנה העקורים לנדסברג אנשי השומר הצעיר יוצאי פולין. פת מתאר במאמרו כיצד משך אליו קיבוץ זה צעירים יהודים רבים, לאו דווקא בגלל דבקותם באידאולוגיה של התנועה אלא מתוך רצון עמוק שלהם להשתייך ולעצב תודעה של "משפחתיות" חלופית. בפועל הנחילו להם החיים בקיבוץ את ערכי השיתוף והציונות, ולעתים קרובות הם גם אימצו את האידאולוגיה של תנועת הנוער שבתחילה בחרו בה לגמרי במקרה. פת מדגיש את מרכזיותה של ארץ ישראל בעולם החברתי והתרבותי של הצעירים בקיבוץ וקושר את חקר מקרה המבחן שלו לטענה בסיסית יותר בדבר תפקידם החיוני של הניצולים בהקמתה של מדינת ישראל.

“און ווי דורך אַ כישוף ווערט יידיש טעאָטער”

(וכמו בכישוף נוצר תאטרון יידיש)¹

סיפורו של תאטרון היידיש במחנה העקורים ברגן-בלזן

אלה פלורסהיים

הנושא של חיי היהודים במחנות העקורים בגרמניה מזוהה בעיקר עם שיקומם האישי והמשפחתי של הניצולים ועם פעילותם הפוליטית. אלה פלורסהיים עוסקת במחקרה בפן נוסף בחייהם של תושבי המחנות – הפן התרבותי. במאמר שלפנינו היא מציגה את הקמתו של תאטרון היידיש במחנה העקורים ברגן-בלזן, מקום מושבם של מרבית העקורים שחיו באזור הכיבוש הבריטי בגרמניה. המאמר מראה כיצד הוקם תאטרון היידיש כמעט מיד לאחר השחרור, פרי יזמתם הספונטנית של העקורים, ללא הבאתו מחוץ למחנה. פלורסהיים סוקרת את הרפרטואר של המחזות שהוצגו ומראה את המתח בין העלאתם של מחזות יידיש קלסיים לבין יצירתם של חומרים חדשים ששיקפו את סדר היום העכשווי של העקורים. המאמר מראה כי תאטרון היידיש היה אמצעי חשוב להתמודדותם של הניצולים עם כאבם ואבלם, הן על ידי הסחת הדעת מהם בדרך של בידור וצחוק הן על ידי פעילות יצירתית שתרמה לעיבוד האבל. לתאטרון אף היה תפקיד חשוב בגיבושם של הניצולים לכדי קולקטיב סולידרי.

"ליצור חיים יהודיים

טהורים בארץ האבות"¹

על העולים החרדים מקרב שארית הפלטה

מיכל שאול

במאמר זה מיכל שאול מציגה את דמותם המגוונת של ניצולי השואה החרדים במחנות העקורים ולאחר מכן במדינת ישראל. שאול מראה כיצד כמו קבוצות ניצולים אחרות היו גם הניצולים החרדים קבוצה פעילה ויוזמת בתחומים שונים, והבולט והייחודי בהם היה התחום החינוכי-תורני - הקמת ישיבות בכמה מריכוזי הניצולים והפליטים היהודים באירופה, בקפריסין ואפילו בשנחאי. הסוגיה המרכזית במאמר היא ההכרעות שקיבלו הניצולים החרדים בשאלת יעדי ההגירה שלהם מאירופה ותוצאותיהן. מתברר שכמו הניצולים האחרים, גם מרבית אנשי שארית הפלטה החרדים בחרו בארץ ישראל על אף יחסם החשדני כלפי הציונות החילונית ורתיעתם מפני מצבה של האוכלוסייה החרדית בארץ. לבחירתם זו של הניצולים החרדים נודעה השפעה ארוכת טווח על אופייה ודמותה של החברה החרדית בישראל, והניצולים תרמו רבות להתחדשותה. לקראת סיום המאמר שאול דנה גם בהנצחתו של זיכרון השואה מנקודת המבט החרדית ועומדת על המתח בין ההיסטוריוגרפיה לבין הזיכרון הציוניים-חילוניים והחרדיים.

טיפול נפשי בילדים ניצולי שואה

נתן דורסט

ניצולי השואה שעדיין חיים בינינו כיום חוו את מוראותיה, רובם ככולם, כשהיו ילדים. הפסיכולוג ד"ר נתן דורסט שעסק שנים רבות בסיוע פסיכולוגי לניצולי שואה והיה ממקימי ארגון "עמך", המנהל הקליני של הארגון ומרצה בחוג לגרונטולוגיה באוניברסיטת חיפה, דן במאמר זה בדפוסים השונים של הטראומות שחוו ילדים ניצולים ובדרכי הטיפול בהם.

טראומות הילדות היו כרוכות על פי רוב בחוויות נטישה של הדמויות ההוריות, ובמקרים רבים הן שבות ועולות אל פני השטח רק בגיל מבוגר. דורסט מראה כיצד הגיל והשלב הפסיכולוגי שבו נחווה טראומה זו בילדות משפיעים על עיצובה של הטראומה בתודעה בטווח הקצר והארוך כאחד.

דורסט נולד בברלין ב־1930 והוברח מגרמניה להולנד עם אחותו הגדולה בראשית המלחמה, שם שרד בתקופת השואה בכמה מקומות מסתור. הוריו ושתי אחיות אחרות שלו נרצחו בשואה. את התמודדותו המקצועית עם סוגיית הילדים הניצולים אין לנתק אפוא מהסיפור האישי שלו.

"להיות ישראלי, להיראות ישראלי, ולהתנהג כמוהו"

(אהרן אפלפלד)

יהודית שן־דר

"כאן ביתי"

בתערוכה "כאן ביתי" שנפתחה ביד ושם לרגל ציון שישים שנה למדינת ישראל, ביקשנו באמצעות היום־יומיות הישראלית להאיר את העובדה כי חותמם של הניצולים טבוע בכל נדבך של הישראליות. יתרה מזאת, לניצולים חלק פעיל בגיבושה ובעיצובה של הישראליות, על פניה המגוונים. אין הדבר מובן מאליה, שכן הם היו קבוצת מהגרים. לא מן השגרה היא כי מי שזה מקרוב הגיע ויהפך במהירות כזו לא רק לחלק אינטגרלי של החברה אלא גם ישפיע על דמותה. לכן מפתיע לכאורה שהתערוכה במידה רבה אינה אלא תצוגת ההישגים של מדינת ישראל בשישים שנותיה. מטבע הדברים התמקדנו בהיבטים חזותיים המאפשרים לאצור תערוכה המובילה את המבקר בינות לדימויים, הקולות והמילים שבלעדיהם היה לישראליות נופך שונה, מונוליתי, ואני מעזה לומר פחות תרבותי.

שם התערוכה "כאן ביתי", מהשיר **ביתי אל מול גולן**, מבטא את הקשר האמיץ של הניצולים אל המקום שבו הקימו את ביתם החדש ואת התייחסותם אליו כאילו היה מכורתם. לשיר **ביתי אל מול גולן** יותר ממאתיים עיבודים שונים, והוא מושר בפהם של זמרים ותיקים וחדשים. את המילים כתב חבר הקיבוץ שער הגולן יוסף נצר. אף שכתב "כי אני נולדתי כאן", נצר אינו בן הקיבוץ; הוא נולד בווינה בשנת 1922 וב־1938 הצטרף לעליית הנוער ובמסגרתה עלה לארץ. מלחין השיר הוא חיים ברקני שנולד בלודז' בשנת 1923 ושהנאצים רצחו את אמו ואת אביו. **ביתי אל מול גולן** היה שיר הנושא במחזמר שכתבו השניים בשנת 1962, לכבוד יום הולדתו העשרים וחמישה של הקיבוץ.

שיר או נעימה הנעשים לנחלת הכלל הם חלק מהישות הקולקטיבית, מהזהות הקולקטיבית ומהזיכרון הקולקטיבי בכל חברה. בישראל שמור מקום מיוחד לשירים אהובים שצלחו את מחסום הזמן וממשיכים להתנגן בפינו. מלחינים וזמרים מקרב ניצולי השואה הטביעו באמצעותם חותם עמוק בזהותנו הישראלית. זהות זו מוצאת ביטוי, כמעט פולחני, בפהם של אין־ספור ישראלים בערבי שירה, מעוז הישראליות.

פסלון שרוליק, יציקת פלסטיק, אוסף הבובות של קטה ומשה קול ז"ל

יהודית שן־דר, סגנית מנהלת אגף המוזאוניום ואוצרת התערוכה "כאן ביתי"